С.А. ВАЖНІК

РАЗВІЦЦЁ СІНТАКСІЧНАЙ ТЭОРЫІ Ў БЕЛАРУСКАЙ ЛІНГВІСТЫЦЫ: ГІСТОРЫЯ І СУЧАСНАСЦЬ

Рассматриваются процессы становления и развития белорусской синтаксической науки. При этом выдержан хронологический принцип подачи материала: проведены подсчеты синтаксических работ разных научных и учебно-методических жанров: диссертаций, монографий, академических грамматик, синтаксических словарей, учебников. Отдельно проанализированы работы, в которых исследуются разные синтаксические объекты – общие вопросы синтаксической теории, словосочетание, простое предложение, сложное предложение, вопросы пунктуации. Описаны синтаксические исследования, проведенные в области формального, исторического, семантического, функционального, сопоставительного, стилистического, ареального, культурологического и экспрессивного синтаксиса, а также в области других аспектов.

The article deals with the processes of formation and development of the Belarusian science syntax. At the same time maintained the principle of chronological presentation of the material: conducted counts of syntactic work of various research and teaching genres of dissertations, monographs, academic, grammar, syntax dictionaries, textbooks. Separately analyzed the studies in which different syntactic objects are investigated – general syntactic theory, the phrase, simple sentence, compound sentence, text, the questions of punctuation. Describes the research conducted in formal syntax, historical syntax, semantic syntax, functional syntax, comparative syntax, stylistic syntax, areal syntax, cultural syntax and expressive syntax as well as in other aspects.

У артыкуле разглядаюцца працэсы станаўлення і развіцця беларускай сінтаксічнай навукі. Пры гэтым вытрыманы храналагічны прынцып падачы матэрыялу:

па-першае, праведзены падлікі сінтаксічных прац, што адносяцца да розных навуковых і вучэбна-метадычных жанраў: *дысертацыі, манаграфічныя даследаванні, акадэмічныя граматыкі, сінтаксічныя слоўнікі, падручнікі і дапаможнікі для студэнтаў, настаўнікаў і школьнікаў* (табл. 1);

Табліца 1

Працы па сінтаксісе беларускай мовы

Гады (усяго прац)	Дысертацыі: докт./канд.	Манаграфіі	Акадэмічныя граматыкі/ энцыклапедыі	Сінтаксічныя слоўнікі	Падручнікі/ дапаможнікі для ВНУ/настаўнікаў (з іх – па пунктуацыі)	Падручнікі/ дапаможнікі для школьнікаў (з іх – па пунктуацыі)
1910-я (3)	–	1	–	–	–	2
1920-я (4)	–	–	–	–	2	2
1930-я (7)	–	–	–	–	4	3
1940-я (4)	1/–	2	–	–	–	1
1950-я (17)	–/7	–	–	–	7 (1)	3
1960-я (23)	1/12	3	1	1	5 (2)	–
1970-я (41)	4/15	13	–	–	8 (3)	1
1980-я (33)	2/4	8	1	–	17 (2)	1
1990-я (54)	6/6	13	1	2	21 (4)	5
2000-я (80)	2/13	9	1	3	33 (2)	19 (10)
Усяго	16/57	50	4	6	97 (14)	37 (10)
	267					

па-другое, прыведзены колькасныя дадзеныя прац, у якіх разглядаюцца розныя аб'екты сінтаксічнага апісання – *агульныя пытанні сінтаксічнай тэорыі, словазлучэнне, просты сказ, просты ўскладнены сказ, складаны сказ, ССЦ (ЗФА), тэкст, пытанні пунктуацыі* (табл. 2);

Табліца 2

Аб'екты сінтаксічных даследаванняў у беларускім сінтаксісе

Гады (усяго прац)	Тэорыя сінтаксісу/агульныя пытанні	Словазлучэнне	Просты сказ	Просты ўскладнены сказ	Складаны сказ	ССЦ (ЗФА)/тэкст	Пунктуацыя
1910-я (3)	3	–	–	–	–	–	–
1920-я (4)	4	–	–	–	–	–	–
1930-я (7)	7	–	–	–	–	–	–
1940-я (4)	1	–	3	–	–	–	–
1950-я (17)	9	3	2	–	2	–	1
1960-я (23)	4	8	4	2	3	–	2
1970-я (41)	7	12	8	5	4	2	3
1980-я (33)	16	7	4		2	2	2
1990-я (54)	32	6	6	1	1	4	4
2000-я (80)	34	8	12		6	8	12
Усяго 267	117	44	40	7	19	16	24

па-трэцяе, прыведзены лічбы даследаванняў, выкананых у рэчышчы розных аспектаў сінтаксісу – *фармальнага, гістарычнага, семантычнага, функцыянальнага, супастаўляльнага, стылістычнага (арталагічнага), арэальнага, культуралагічнага, экспрэсіўнага і лінгваметадычнага* (табл. 3).

Табліца 3

Аспекты сінтаксісу, распрацаваныя ў беларускай сінтакталогіі

Гады (усяго прац)	Сінтаксіс									
	Фармальны	Гістарычны	Семантычны	Функцыянальны	Супастаўляльны	Стылістычны (арталагічны)	Арэальны	Культуралагічны	Экспрэсіўны	Лінгваметадычны
1910-я (3)	2	1	–	–	–	–	–	–	–	–
1920-я (4)	3	–	1	–	–	–	–	–	–	–
1930-я (7)	7	–	–	–	–	–	–	–	–	–
1940-я (4)	1	3	–	–	–	–	–	–	–	–
1950-я (17)	13	2	–	–	1	1	–	–	–	–
1960-я (23)	18	4	–	–	–	1	–	–	–	–
1970-я (41)	29	4	2	2	2	–	1	–	–	1
1980-я (33)	18	1	–	1	4	4	1	–	–	4
1990-я (54)	27	–	–	4	9	3	5	6	–	–
2000-я (80)	61	1	3	2	3	3	2	1	1	3
Усяго 267	181	16	6	9	18	12	9	7	1	8

Дадзеныя атрыманы паводле бібліяграфічнага паказальніка «Беларускае мовазнаўства» (Мн., 1967, 1980, 1993, 2004), прац Л. Шакуна (гл. Шакун 1995), А. Жураўскага, А. Крывіцкага (гл. Жураўскі, Крывіцкі 1979), М. Яленскага (гл. Яленскі 1989), Г. Клюсава (гл. Клюсаў 1993) і М. Канюшкевіч (гл. Конюшкевич 2010), а таксама каталога Нацыянальнай бібліятэкі Рэспублікі Беларусь. Усяго былі эксплікаваны 267 прац, прысвечаныя сінтаксісу беларускай мовы.

Пачаткі беларускай сінтаксічнай навукі адносяцца да **1910-х гг.**, калі распачаліся сістэмныя, а галоўнае – сістэматычныя даследаванні беларускага сінтаксісу, і звязаны з манаграфічным па сваёй сутнасці параўнальна-гістарычным даследаваннем Я.Ф. Карскага (гл. Карский 2006), а таксама падручнікамі для школы Б. Тарашкевіча (гл. Тарашкевіч 1918/1929) і Б. Пачобкі (гл. Пачобка 1918).

Першым фундаментальным апісаннем беларускага сінтаксісу (сінтаксісу беларускіх народных гаворак і сінтаксісу старабеларускага пісьменства) па праву лічацца «Нарысы сінтаксісу беларускай мовы» Я.Ф. Карскага. Першая глава «Нарысаў» – «Просты сказ» – тэарэтычная: Я.Ф. Карскі раскрывае тут базавыя паняцці тагачаснай сінтаксічнай тэорыі: паняцці сінтаксісу, мовы і маўлення, сказа, дзейніка і выказніка, простага і складанага сказаў. Сінтаксіс простага сказа ў інтэрпрэтацыі Я.Ф. Карскага відавочна фармальны. Другая глава мае практычны характар: тут даследчык прыводзіць канкрэтныя тыпы ўласцівых беларускай мове двух- і аднасастаўных канструкцый, падрабязна разглядае спосабы выражэння ў беларускай мове галоўных і даданых членаў сказа, структурныя тыпы выказніка, звяртае ўвагу на асаблівасці ўжывання асноўных граматычных катэгорый імя ў функцыі дзейніка і дзеяслова ў функцыі выказніка. Пры класіфікацыі складаных сказаў канцэпцыя вучонага выдзяляецца сваёй арыгінальнасцю. На першай ступені падзелу даследчык вылучае два асноўныя віды сінтаксічнай сувязі, што маюць месца ў складаных сказах: *паратаксіс*, або злучэнне сказаў *раўнапраўных*, і *гіпатаксіс*, або спалучэнне сказаў *нераўнапраўных*. Такі падыход дазваляе лічыць Я.Ф. Карскага пачынальнікам так званага *семантычнага падыходу* (падыходу *«ад плана зместу – да плана выражэння»*) пры класіфікацыі складаных сказаў. У сучаснай версіі *семантычнага падыходу* прытрымліваецца А.Я. Міхневіч, падзяляючы складаныя сказы на першай ступені падзелу (паводле асноўнай сінтаксічнай сувязі) на (1) *складаназлучаныя* і (2) *складаназалежныя*, а на другой ступені падзелу (паводле наяўнасці/адсутнасці сродкаў сувязі) кожны з гэтых тыпаў – на *злучнікавыя* і *бяззлучнікавыя*. Сінтаксічная канцэпцыя Я.Ф. Карскага не страціла сваёй актуальнасці і сёння, прычым не толькі ў практычным плане (як помнік граматычнай думкі беларусаў пэўнага перыяду), але, што самае галоўнае, і ў тэарэтычным плане: заслуга Карскага ў тым, што ў сваіх «Беларусах» ён заклаў **тэарэтыка-метадалагічныя асновы беларускага сінтаксісу**.

У «Беларускай граматыцы для школ» Б. Тарашкевіча прадстаўлена самае сціслае сістэмнае апісанне асноў сінтаксісу беларускай мовы. Патрэбы школы прымусілі аўтара адысці ад уласна навуковага падыходу і прытрымлівацца практычнага. Тым не менш «мінімальны» аб'ём і практычны пачатак сінтаксічнай часткі не перашкодзіў Б. Тарашкевічу закласці ў сваёй працы фундамент беларускай сінтаксічнай тэрміналогіі. Так, ужо ў «Першым коле» разглядаюцца базавыя пытанні беларускага сінтаксісу, цэнтральным з якіх з'яўляецца паняцце *сказа*. Параўн.: *§ 33 Сказ; § 34 Сказы абвяшчальныя, пытальныя, клічныя; § 35* Дзейнік і выказьнік; § 35 Асноўныя і даданыя часьціны сказу; § 36 Азначэньне; § 37 Дапаўненьне; § 38 Акалічнасьці (акалічнасьці часу, месца, прычыны, спосабу і мэты); § 39 Віды сказаў (зьлітыя, разьвітыя, неразьвітыя); § 40 Просты і зложаны сказ* (Тарашкевіч 1929, 37–45). У раздзеле «Сказ» («Другое кола») Б. Тарашкевіч пашырае тэарэтычны матэрыял. Параўн.: *§ 99 Прыдатак; § 100 Пабочнае слова; § 101 Зваротак або клічнае слова; § 102 Залежныя сказы (сказы дзейніка, сказы выказьніка, сказы дапаўненьня, сказы азначэньня, сказы акалічнасьці месца, сказы акалічнасьці часу, сказы акалічнасьці спосабу, сказы акалічнасьці мэты, сказы акалічнасьці прычыны, сказы ўмоўныя, сказы ўступальныя); § 103 Пабочныя сказы; § 104 Скарочаныя даданыя сказы; § 105 Зложана-залежны і зложана-злучаны сказ.* У параграфе «Знакі прыпынку» Тарашкевічам закладзены тэарэтычны падмурак навуковага апісання пунктуацыйных норм БЛМ. У першых выданнях «Беларускай граматыкі», пачынаючы з 1918 г., у спецыяльным параграфе «Знакі прыпынку» разглядаліся асноўныя знакі прыпынку беларускай мовы (*пункт 'кропка', коска, пункт з коскай 'кропка з коскай', два пункты 'двукроп'е', працяжнік, недаказ* або *многакроп'е 'шматкроп'е', чужаслоў 'двукоссе', скобкі, пытальнік, клічнік*), указвалася іх сінтаксічная функцыя і прыводзіліся агульныя прынцыпы пастаноўкі іх у тэксце (гл. Тарашкевіч 1929, 128–132). У пятым выданні (1929 г.) былі зроблены частковыя змены. Параўн.: *пункт, коска, пункт з коскай* або *пасрэднік, два пункты, працяжнік, недаказ* або *многакроп'е, чужаслоў, дужкі, пытальнік, клічнік.* Традыцыйны тэрмін *кропка* замацоўваецца ў школьных граматыках у 1920-я гг., але яшчэ не знікаюць *недаказ* і *чужаслоў*.

Першапачаткова *назвы знакаў прыпынку* ў беларускай мове мелі **нацыянальны характар**. Так, у кнізе К. Каганца «Беларускі лемэнтар, або Першая навука чытання» (гл. Каганец 1906) знакі прыпынку называліся: *кропка, закавыка, кропка з закавыкай, двукропе, працяжка, пытаннік, клічнік, недаказ, чужаслоў* (назва дужак адсутнічае). Сістэма знакаў прыпынку ў працах Я. Лёсіка больш набліжаная да сучаснай (у параўнанні з «Граматыкай» Б. Тарашкевіча): разглядаюцца правілы ўжывання наступных знакаў прыпынку: *коска, двукроп'е, працяжнік, злучок, двукосьсе, дужкі, клічнік, пытальнік, трохкроп'е (шматкроп'е), кропка з коскай, пункт (кропка).* Толькі ў 1937 г. «Руска-беларускі слоўнік» канчаткова замацоўвае сучасныя тэрміны *кропка, коска, кропка з коскай, двукроп'е, працяжнік, пытальнік, клічнік, шматкроп'е, дужкі, двукоссе* (Клюсаў 1993, 10), якія без змен захаваліся ў праграмах і падручніках па сучаснай беларускай мове да сённяшняга часу.

Паводле Л.М. Шакуна, Б. Тарашкевіч меў праграму па падрыхтоўцы падручнікаў і дапаможнікаў па беларускай мове: у якасці другой і трэцяй частак «Беларускай граматыкі для школ» меркавалася выданне сінтаксісу і гістарычнай граматыкі. Аднак «Сінтаксіс беларускай мовы», здадзены Тарашкевічам у друк у 1923 г., па невядомых прычынах не выйшаў (гл. Шакун 1995, 127).

«Граматыка беларускай мовы» Б. Пачобкі, напісаная лацінкай, распачынаецца раздзелам «Сказ і яго часці», у якім разглядаюцца *кароткія* і *развітыя сказы, абсуд (‘дзейнік’), прысуд (‘выказнік’), сказ безабсудны* і *безпрысудны, няпоўныя, развітыя, злітныя сказы.* Варта адзначыць, што ў «Граматыцы» прыводзіцца толькі тэорыя, у асобных выпадках да правілаў падаюцца прыклады.

1920-я гг. Сінтаксіс у гэты час «вывучаўся ў меру патрабаванняў школьнага выкладання» (Шакун 1995, 177), а таму асноўная ўвага была скіравана на стварэнне падручнікаў для школы і самаадукацыі: працы Я. Лёсіка (гл. Лёсік 1926), А. Багдановіча (гл. Багдановіч 1927), І. Пратасевіча, І. Самковіча (гл. Пратасевіч, Самковіч 1928, 1929), напісаныя ў асноўным у рэчышчы *фармальнага сінтаксісу*. «Сынтакс» Я. Лёсіка – хутчэй выключэнне з правіла. У кантэксце здабыткаў сучаснай беларускай сінтаксічнай навукі, фармальнай па сваёй сутнасці, *вербацэнтрычная канцэпцыя сказа*, прадстаўленая ў Я. Лёсіка (гл. Лёсік 1926), гучыць надзвычай «рэвалюцыйна». Параўн.: «Граматычнае злучэньне з асабовым дзеясловам або з такім словам, што падмяняе асабовы дзеяслоў, называецца сказам… Асноўнае значэньне ў сказе маюць словы не называльныя, а выказальныя… Такім выказальным словам звычайна бывае дзеяслоў у васабовай форме. Мы бачылі, што якраз дзеяслоў і абарачае моўнае злучэньне слоў у сказ» (Лёсік 1926, 16, 18). Адкуль жа «дзеяслоўны» акцэнт у сінтаксічнай канцэпцыі Я. Лёсіка? Гэта становіцца зразумелым, калі ўлічыць, што свой «Сынтакс» Я. Лёсік пісаў, арыентуючыся на «лепшыя падручнікі расійскіх граматыстаў» (працы Д.І. Аўсяніка-Кулікоўскага, А.В. Ветухава, А.В. Міртава, А.М. Пяшкоўскага, П.Н. Сакуліна і інш.), многія з якіх з’яўляліся вучнямі А.А. Патабні. Нагадаем, што якраз апошні, абапіраючыся на ідэі В. Гумбальта і Г. Штэйнталя, стварыў своеасаблівую «філасофію дзеяслоўнасці» і першым пачаў выказваць *ідэі вербацэнтрычнасці сказа* – на стагоддзе раней за з’яўленне «Асноў структурнага сінтаксісу» Л. Тэньера. Такім чынам, *ідэі вербацэнтрычнасці сказа* і ў беларускім мовазнаўстве пачалі сцвярджацца значна раней за еўрапейскую сінтаксічную навуку.

1930-я гг. можна адносіць да пачатковага этапу развіцця беларускага сінтаксісу: працягваецца традыцыя стварэння падручнікаў і дапаможнікаў па беларускай мове, у якіх апісваюцца агульныя асаблівасці сінтаксісу беларускай мовы. У адзначаны перыяд напісана сем такіх прац, большая частка якіх мае профільны характар (гл. Чудовіч, Дружылоўская 1930; Пратасевіч, Самковіч 1931, 1933; Саломенік, Шэўчык 1934; Лычкоўскі, Зенько 1935, 1935 [а]). Назва адной з іх – «Фармальны сінтаксіс» (гл. Чудовіч, Дружылоўская 1930) – сведчыць пра традыцыйны характар апісання адпаведнага аспекту беларускага сінтаксісу яшчэ ў 1930-я гг. Адзначым таксама з’яўленне ў 1939 г. **першага падручніка для ВНУ** «Сінтаксіс беларускай мовы» К.І. Гурскага, Ц.П. Ломцева, С.Л. Рохкінда, С.І. Рысінай, Г.З. Шкляра (гл. Сінтаксіс 1939). «Сінтаксіс-1939» напісаны ў лепшых традыцыях здабыткаў рускай сінтаксічнай навукі, бо, як адзначае В. Барысенка ў прадмове да працы, «аўтары не мелі перад сабой узора падобнага падручніка, таксама як і не мелі патрэбных навуковых даследванняў у галіне беларускага сінтаксісу. Для стварэння падручніка прыйшлося зрабіць некаторыя даследванні; аўтарамі таксама былі скарыстаны даныя рускіх сінтаксістаў Шахматава, Патэбні, Оўсяніка-Кулікоўскага і Пешкоўскага. Блізасць беларускай мовы з брацкай рускай мовай <…> дазволіла з поспехам скарыстаць важнейшыя дасягненні гэтых буйнейшых рускіх вучоных» (Сінтаксіс 1939, 3). Гэта лішні раз даказвае, што спецыяльных навуковых даследаванняў сінтаксісу беларускай мовы ў першай палове ХХ ст. не праводзілася. Нягледзячы на «русіфікаваны» характар пададзенай у падручніку тэорыі, аўтарамі ўпершыню ў шырокім аб’ёме была разгледжана *сістэма сінтаксічных адзінак беларускай мовы.* Такім чынам, толькі з канца 1930-х гг. пачынае адбывацца найбольш поўнае апісанне беларускага сінтаксісу.

1940-я гг. можна сімвалічна назваць «дзесяцігоддзем Ц.П. Ломцева», бо якраз дзякуючы намаганням пачынальніка рускага семантычнага сінтаксісу ў беларусістыцы распачынаецца навуковае апісанне асноў беларускага сінтаксісу. На гэты час прыходзіцца выхад у свет двух манаграфічных даследаванняў першага дэкана філфака БДУ: «Выражение главных членов предложения в белорусском языке» (гл. Ломтев 1940) і «Исследования в области истории белорусского синтаксиса. Составное сказуемое и его изменения в истории белорусского языка» (гл. Ломтев 1941), за якія ў 1944 г. вучонаму **ўпершыню** ў галіне беларускага мовазнаўства была прысуджана вучоная **ступень доктара філалагічных навук.** Працы Ц.П. Ломцева выкананы ў рэчышчы *гістарычнага сінтаксісу*.

1950-я гг. – пачатак шырокай цікавасці навукоўцаў да распрацоўкі сінтаксічнай тэорыі, пра што сведчыць **абарона першых сямі кандыдацкіх дысертацый па беларускім сінтаксісе**. У беларускай сінтакталогіі пачынае актыўна распрацоўвацца *тэорыя словазлучэння* (гл. Барковский 1954; Евневич 1956; Зеневич 1958). Не знікае цікавасць да *простага* (гл. Наркевич 1956) і *складанага сказаў* (гл. Гурский 1950; Бурак 1958). Паводле аспектаў даследавання дамінуюць *фармальна-сінтаксічныя* работы, прадстаўленыя ў асноўным падручнікамі і дапаможнікамі для школы і ВНУ (гл. Самцэвіч, Зомерфельд 1950; Ломтев 1951; Карзон, Жыркевіч 1955; Жыркевіч 1956; Ломтев 1956; Гурскі, Булахаў,

Марчанка 1958; Курс 1959). Не апошняе месца займаюць таксама работы ў рэчышчы *гістарычнага сінтаксісу* (гл. Булахов 1953; Лапов 1955). Адзначым таксама факт з'яўлення першых *супастаўляльных* (гл. Ломтев 1958) і *стылістычных* (гл. Цікоцкі 1958) прац.

З'яўляюцца і новыя падручнікі для ВНУ, у якіх сінтаксіс беларускай мовы не толькі *апісальны*, але і *тэарэтычны*. Так, у сінтаксічнай частцы акадэмічнага «Курса сучаснай беларускай літаратурнай мовы» М.Г. Булахава, Л.І. Бурака, Б.С. Лапава, А.І. Наркевіча, П.П. Шубы (гл. Курс 1959) прадстаўлены сістэмны падыход да апісання сінтаксічных з'яў, якія раней не вывучаліся, што дазволіла максімальна поўна, згодна з дасягненнямі сінтаксічнай навукі таго часу, апісаць сінтаксічную сістэму беларускай літаратурнай мовы. Пры гэтым зноў, як і ў папярэдніх падобных працах, пры напісанні ўлічаны «вопыт вядомых рускіх і ўкраінскіх моваведаў мінулага» (Ф.І. Буслаева, А.А. Патабні, Ф.Ф. Фартунатава, А.А. Шахматава, А.М. Пяшкоўскага, Д.М. Аўсяніка-Кулікоўскага і інш.), што пры недахопе спецыяльнай літаратуры вельмі важна для тэарэтычнай падрыхтоўкі студэнтаў. Сінтаксічная структура і фармальны пачатак «Курса» амаль цалкам былі перанесены ў акадэмічную «Граматыку беларускай мовы» (гл. Граматыка 1965), напісаную фактычна тымі ж самымі аўтарамі. Аўтарская спроба апісання сінтаксісу сучаснай беларускай мовы належыць і Ц.П. Ломцеву: маюцца на ўвазе рускамоўныя падручнікі Ц.П. Ломцева (гл. Ломтев 1951, 1956). У другой працы раздзел «Сінтаксіс» займае амаль 200 старонак, аднак вядомы сінтаксіст не вызначаецца тут арыгінальнасцю: падручнік напісаны ў рэчышчы *фармальнага падыходу*, да ўсяго аўтар зыходзіць з пазіцый рускай мовы.

У канцы 1950-х гг. адбываецца кадыфікацыя пунктуацыйных правілаў беларускай мовы (гл. Правілы 1959). Яны ў асноўным сфармуляваны ў рэчышчы рускай пунктуацыйнай традыцыі.

1960-я гг. знамянальныя абаронай **першай доктарскай дысертацыі па *сінтаксісе складанага сказа*** (гл. Груцо 1968) і 11 кандыдацкіх дысертацый (больш абароненых дысертацый (15) толькі ў 2000-я гг.), сем з якіх – па *сінтаксісе словазлучэння* (гл. Шидловский 1962; Михневич 1963; Жилунович 1966; Наумович 1966; Подгайский 1966; Астафьева 1968; Бондаренко 1969), тры – па *сінтаксісе простага сказа* (гл. Пивторак 1964; Гаврош 1969; Ковалев 1969), дзве – *па сінтаксісе складанага сказа* (гл. Кремко 1960; Борисоглебская 1961). Адзначым таксама з'яўленне ў беларускай сінтаксічнай навуцы ўласна *славістычнай дысертацыі* Б.Ю. Нормана «Зваротныя канструкцыі ў сучаснай балгарскай літаратурнай мове» (гл. Норман 1969).

Значнай падзеяй у гісторыі беларускага мовазнаўства можна лічыць выданне сінтаксічнага тома «Граматыкі беларускай мовы» (гл. Граматыка 1965), у якой закладзены тэарэтычныя асновы беларускага сінтаксісу, а таксама першага ўласна сінтаксічнага слоўніка (гл. Мартынаў, Шуба, Ярмаш 1967), аналагаў якому няма ў славістыцы. У слоўніку прадстаўлены агульныя прынцыпы дыстрыбуцыйнага аналізу словаўтваральных фармантаў пры ўліку актантнага акружэння дзеясловаў. Адзначаная праца вылучаецца і сваім арыгінальным падыходам да класіфікацыі дзеясловаў. Звяртаючыся да прынцыпаў семіятычнай сінтагматыкі, свабоднай ад граматычных абмежаванняў натуральных моў, аўтары вылучылі восем семантычных класаў дзеясловаў пры ўліку іх семантычных дыстрыбуцыйных уласцівасцей.

Манаграфічныя даследаванні, што з'явіліся ў названы перыяд, таксама вызначаюцца шырынёй праблематыкі: *фармальны сінтаксіс простага ўскладненага сказа* (гл. Базыленка 1964), *трансфармацыйная граматыка непадзельнага словазлучэння* (гл. Міхневіч 1965), *гістарычны сінтаксіс простага сказа* (гл. Борковский 1968). На гэтым фоне варта прыгадаць таксама ўласна славістычную манаграфію Г.А. Цыхуна (гл. Цыхун 1968), дзе разглядаюцца асаблівасці сінтаксісу займеннікавых клітык паўднёваславянскіх моў.

З'яўляюцца **«класічныя» падручнікі** па беларускім сінтаксісе: «Сінтаксіс сучаснай беларускай мовы» М.С. Яўневіча, П.У. Сцяцко (гл. Яўневіч, Сцяцко 1969), «Практычная стылістыка беларускай мовы» М. Цікоцкага (гл. Цікоцкі 1965), а таксама дапаможнікі па пунктуацыі Л.І. Бурака, Г.Н. Клюсава і А.Л. Юрэвіча (гл. Клюсаў, Юрэвіч 1966; Бурак 1969).

1970-я гг. без перабольшвання – «залаты час» у гісторыі беларускай сінтаксічнай навукі. Уражваюць колькасныя паказальнікі: абарона 19 (!) «сінтаксічных» дысертацый (больш чым за ўсе іншыя перыяды): чатырох доктарскіх і 15 кандыдацкіх дысертацый; 13 манаграфій. У 1970-я гг. пашыраецца тэматыка сінтаксічных даследаванняў. У гэты перыяд праводзяцца фундаментальныя даследаванні, якія будуць прадвызначаць развіццё тэарэтычнай сінтаксічнай думкі на працягу некалькіх дзесяцігоддзяў: «Прыназоўнік у беларускай мове» П.П. Шубы (гл. Шуба 1971, 1971 [а]), «Сістэма словазлучэнняў у сучаснай беларускай мове» А.І. Наркевіча (гл. Наркевіч 1972; Наркевич 1973), «Праблемы семантыка-сінтаксічнага даследавання беларускай мовы» А.Я. Міхневіча (гл. Міхневіч 1976; Михневич 1976), «Далучэнне ў сучаснай беларускай літаратурнай мове» Л.І. Бурака (гл. Бурак 1979). Найбольш прац – 12 (найлепшы паказальнік за ўсе гады) – прысвечана распрацоўцы *тэорыі словазлучэння* (гл. Карповiч 1970; Прохорова 1970; Падгайскі 1971; Шуба 1971, 1971 [а]; Наркевіч 1972; Елисеева 1973; Наркевич 1973; Тарасевич 1973; Дюбайло 1975; Яўневіч 1977); 13 прац – па *сінтаксісе простага* і *простага ўскладненага сказаў* (гл. Авласевич 1970; Аўласевіч 1970; Курбыко 1971; Моложай 1971; Рабкевич

1973; Шумская 1973, 1976; Бурако 1974; Данильчик 1974; Бурак 1975, 1979; Гаўрош 1975; Роговцов 1978); чатыры – па *сінтаксісе складанага сказа* (гл. Груцо 1970; Крамко 1970; Борковский 1972–1973; Конюшкевич 1979). Асобна адзначым цікавасць вучоных да *ССЦ/ЗФА і тэксту* і з'яўленне першых прац, у якіх апісаны адпаведныя сінтаксічныя адзінкі (гл. Юрэвіч 1975; Лінгвістычны аналіз 1978). Пунктуацыя прадстаўлена працамі ўжо вядомых у навуцы сінтаксістамі (гл. Бурак 1970, 1976; Клюсаў, Юрэвіч 1972).

1970-я гг. вызначаюцца таксама шырынёй дыяпазону сінтаксічных даследаванняў у рэчышчы розных лінгвістычных аспектаў. Менавіта ў гэты перыяд з'яўляюцца **першыя** ў беларускім мовазнаўстве **працы па *семантычным* і *функцыянальным сінтаксісе* беларускай мовы** (гл. Михневич 1976; Міхневіч 1976; Шуба 1971, 1971 [а]), **па *лінгваметодыцы*** (гл. Супрун 1974) і ***арэальным сінтаксісе*** (гл. Прохорова 1970). Працягваецца вывучэнне беларускага сінтаксісу ў рэчышчы *гістарычнага* (гл. Груцо 1970; Крамко 1970; Борковский 1973; Елисеева 1973) і *супастаўляльнага* (гл. Кривицкий, Михневич, Подлужный 1973; Супрун 1974) аспектаў. Істотнае значэнне для беларускага сінтаксісу маюць працы Б.Ю. Нормана, прысвечаныя *граматычным катэгорыям* і *сінтаксічным уласцівасцям дзеяслова* (гл. Норман 1972), а таксама *сінтаксісу маўленчай дзейнасці* (гл. Норман 1978).

Фундаментальная манаграфія А.Я. Міхневіча «Праблемы семантыка-сінтаксічнага даследавання беларускай мовы» (гл. Міхневіч 1976) мае вялікае агульнатэарэтычнае значэнне і да сённяшняга часу лічыцца адной з найлепшых манаграфій па *семантычным сінтаксісе* ў славістыцы. У манаграфіі акрэсліваюцца найбольш істотныя праблемы і аспекты вывучэння граматычнага ладу беларускай мовы: узроўневая структура выказвання ў залежнасці ад ступені граматычнай абстракцыі; селекцыйныя катэгорыі, якія фарміруюць семантыка-сінтаксічныя класы слоў; спосабы выражэння селекцыйных значэнняў у беларускай мове; семантыка-сінтаксічная стратыфікацыя слоўніка як адзін з аспектаў «скрытай» граматыкі; семантыка-сінтаксічныя апазіцыі класаў слоў і інш.

Адмысловая аўтарская мадэль *семантычнага сінтаксісу* прадстаўлена ў працах В.У. Мартынава (гл. Мартынов 1974; Мартынов 1977), які зыходзіць з самых агульных семіятычных прынцыпаў: усе элементы моўнай сістэмы параджаюцца сінтаксічна і вызначаюцца праз сінтаксіс. Гэта значыць, што пачаткам любога даследавання мовы павінна быць вызначэнне пэўнай мінімальнай канструкцыі, у межах якой можа «праявіцца» тая ці іншая моўная адзінка. Такой канструкцыяй, на думку вучонага, з'яўляецца мінімальны (трохэлементны) сінтаксічны ланцужок (SPO), у якім прэдыкат вызначаецца як адзінка, што эксплікуе адносіны паміж суб'ектам (S) і аб'ектам (O) (гл. Мартынов 1977, 19). Ідэі вучонага знайшлі адлюстраванне і ў пазнейшых працах (гл. Мартынов 1982, 1984, 2001).

Пачаткі *функцыянальнага сінтаксісу* беларускай мовы звязваюцца са з'яўленнем у беларускім мовазнаўстве манаграфіі П.П. Шубы «Прыназоўнік у беларускай мове» (гл. Шуба 1971). У працы актыўна распрацоўваецца *функцыянальна-семантычны* падыход (падыход *«ад зместу/функцыі да формы»*), звязаны з апісаннем функцыянальнага значэння прыназоўнікаў. П.П. Шубам вылучана чатырнаццаць асноўных тыпаў і сорак шэсць падтыпаў семантыка-сінтаксічных адносін, якія выражаюцца ў сказе пры дапамозе прыназоўнікаў. Вынікі далейшага вывучэння функцый прыназоўнікаў знайшлі адлюстраванне ў першым томе «Беларускай граматыкі» (Мн., 1985), а таксама ў «Тлумачальным слоўніку беларускіх прыназоўнікаў» (гл. Шуба 1993). Ідэя палявой класіфікацыі прыназоўнікаў П.П. Шубы пакладзена ў аснову канцэпцыі міжнароднага навуковага праекта «Славянскія прыназоўнікі ў сінхраніі і дыяхраніі: марфалогія і сінтаксіс» (кіраўнік – праф. М.У. Всеваладава).

1980-я гг. перш за ўсё асацыіруюцца са з'яўленнем у беларускім мовазнаўстве другой акадэмічнай граматыкі беларускай мовы (гл. Беларуская граматыка 1986), якая адыграла вялікую ролю ў нармалізацыі беларускай літаратурнай мовы. Абаронены дзве доктарскія дысертацыі (па *сінтаксісе словазлучэння* (гл. Евневич 1981) і па *тэорыі і практыцы навучання сінтаксісу беларускай мовы ў сярэдняй школе* (гл. Протченко 1989)) і чатыры кандыдацкія дысертацыі (гл. Ратникова 1980; Лещенко 1982; Рачевский 1987; Зеленко 1989). Найбольш прац прадстаўлена па *агульнай сінтаксічнай тэорыі* (13) і па *сінтаксісе словазлучэння* (7), сярод якіх вылучаюцца даследаванні М.С. Яўневіча (гл. Евневич 1981) і Т.П. Бандарэнкі (гл. Бандарэнка 1981). Акрамя традыцыйных для беларускай сінтакталогіі прац *фармальна-сінтаксічнага характару*, у адзначаны перыяд актыўна распрацоўваюцца таксама і іншыя аспекты сінтаксічных даследаванняў: *гістарычны* (гл. Структура предложения 1983), *супастаўляльны* (гл. Борковский 1981; Шаранда 1981; Норман 1988; Анічэнка 1989; Конюшкевич 1989), *функцыянальны* (гл. Конюшкевич 1989), *стылістычны* (гл. Каўрус 1980, 1983; Юрэвіч 1983; Лепешаў 1989), *арэальны* (гл. Яшкін 1980), *лінгваметадычны* (гл. Протчанка 1984, 1987, 1989; Протченко 1989). Даследаванні ў галіне *семантычнага сінтаксісу* ў 80-я гг. працягвае М.І. Лешчанка (гл. Лещенко 1988, 1989). Праблемы *тыпалагічнага сінтаксісу* распрацоўваюцца Г.А. Цыхуном (гл. Цыхун 1981).

1980-я гг. – час стварэння **«класічных» падручнікаў**, да ліку якіх можна аднесці адразу некалькі крыніц: «Сучасная беларуская мова: Сінтаксіс. Пунктуацыя» Л.І. Бурака (Бурак 1987), дапаможнікі Л.І. Бурака *па пунктуацыі* (гл. Бурак 1980, 1982), дапаможнікі І.Я. Лепешава і Г.М. Малажай па *сінтаксісе тэксту* (гл. Лепешаў 1981; Малажай 1982).

У **1990-я гг.** большасць дысертацыйных даследаванняў прысвечана *супастаўляльнаму* апісанню беларускай і рускай моў, беларуска-рускім моўным кантактам і білінгвізму, узаемаўплыву беларускай і рускай моў на розных узроўнях і ў розных аспектах (гл. Гируцкий 1990, 1990 а; Конюшкевич 1990; Прохорова 1991; Мощенская 1992, 1992 а; Роўда 1996, 1999; Чумак 1997, 1997 [а]). Адзначым факт з'яўлення ў гэты час энцыклапедыі «Беларуская мова» (гл. Беларуская мова 1994), на старонках якой дастаткова вялікая колькасць артыкулаў прысвечана сінтаксічнай праблематыцы. Вылучым таксама з ліку іншых прац і два *сінтаксічныя слоўнікі*: традыцыйны *слоўнік спалучальнасці* (*слоўнік кіравання*) Г.У. Арашонкавай і В.П. Лемцюговай (гл. Арашонкава, Лемцюгова 1991) і спроба *функцыянальна-семантычнага* апісання беларускіх прыназоўнікаў П.П. Шубы (гл. Шуба 1993), аналагаў якой не было ў славістыцы ў адзначаны перыяд.

Традыцыйныя аб'екты даследавання – *словазлучэнне* (гл. Волочко 1990; Концевая 1991; Бондал 1995; Рагаўцоў 1999), *просты сказ* (гл. Бузук 1992; Рабчинская 1994; Рачэўскі 1994; Паўлоўская 1995; Рамза 1996, 1998; Михайлова 1998), *складаны сказ* (гл. Конюшкевич 1990), *пунктуацыя* (гл. Бурак, Бурак 1993; Клюсаў 1993). Значна больш увагі, у параўнанні з папярэднімі перыядамі, надаецца ў 1990-я гг. распрацоўцы агульнай тэорыі ССЦ/ЗФА і тэксту (гл. Малажай 1992; Супрун 1996; Маслова 1997, 1999).

Адзначым далейшае развіццё *супастаўляльнага сінтаксісу* (гл. Конюшкевич 1990; Прохорова 1991; Конюшкевич, Корчиц, Лещенко 1994; Чумак 1997; Михайлова 1998; Бордович, Гируцкий, Чернышева 1999 і інш.), *функцыянальнага сінтаксісу* (гл. Конюшкевич 1990; Шуба 1993; Рабчинская 1994; Киклевич 1999), *арэальнага сінтаксісу* (гл. Прохорова 1991, 1991 [а], 1998, 1999; Прохарава 1993), *стылістычнага сінтаксісу* (гл. Асновы 1992; Абабурка 1994; Цікоцкі 1995). *Семантычны сінтаксіс* прадстаўлены паланістычным даследаваннем Т. Вернікоўскай (гл. Верниковская 1998). У русістыцы ў гэты час абаронена *лінгваметадычная дысертацыя* Ф.М. Літвінкі *па тэорыі і практыцы навучання сінтаксісу ўскладненага сказа* (гл. Литвинко 1996). Адзначым таксама з'яўленне **новага аспекту сінтаксічных даследаванняў у беларусістыцы** – ***культуралагічнага сінтаксісу***, асноўнымі прадстаўнікамі якога з'яўляюцца С.М. Прохарава і Л.М. Чумак (гл. Прохорова 1999 [а]; Чумак 1994, 1997, 1997 [а]; Михайлова 1998).

У **2000-я гг.** як аб'екты даследавання, так і аспекты вывучэння пэўных сінтаксічных адзінак традыцыйныя для беларускай сінтакталогіі. Так, 12 прац прысвечана *сінтаксісу (простага) сказа* (гл. Рудэнка 2000; Паўлоўская 2001; Рамза 2002; Маршэўская 2003; Антанюк 2004; Никитевич 2004, 2005 і інш.), восем – *сінтаксісу словазлучэння* (гл. Свірыдзенка 2001; Леановіч 2002; Садоўская 2002; 2003; Антанюк 2003; Міхневіч, Рамза 2005 і інш.), восем – *сінтаксісу ССЦ/ЗФА* і *тэксту* (гл. Курбека 2000; Супрун 2001; Цікоцкі 2002; Шандроха 2002; Яўдошына 2002; Ячмянёва 2002; Лаўрэль 2004; Ревуцкий 2006), шэсць – *сінтаксісу складанага сказа* (гл. Крук 2000; Рапацэвіч 2000; Шахаб 2000; Петыш 2002; Савіцкая 2003; Протчанка 2004). Агульная колькасць абарон – 15: 2 доктарскія і 13 (самая вялікая колькасць за ўсе перыяды) кандыдацкіх дысертацый.

Прадстаўлены ўсе аспекты вывучэння сінтаксісу беларускай мовы, станаўленне якіх адбылося ў папярэднія перыяды: *фармальны* (гл. Рагаўцоў 2000, 2001; Лепешаў 2002; Паўлоўская 2001; Плотнікаў, Антанюк 2003; Чалюк 2004; Сінтаксіс 2005; Плотнікаў 2005; Яўневіч, Сцяцко 2006; Маршэўская 2008; Кароткая граматыка 2009 і інш.), *гістарычны* (гл. Рапацэвіч 2000), *семантычны* (гл. Важнік 2002, 2008; Kiklewicz, Korytkowska, Mazurkiewicz-Sułkowska, Zatorska, Ramza 2010), *функцыянальны* (гл. Kiklewicz 2004; Канюшкевіч 2008–2010 [а]), *супастаўляльны* (гл. Важнік 2002, 2008; Саковіч 2005), *стылістычны* (гл. Сцяцко 2002; Цікоцкі 2002; Слоўка за слоўкам 2006), *арэальны* (гл. Прохорова 2002; Полетаева 2003), *культуралагічны* (гл. Чумак 2003), *лінгваметадычны* (гл. Шахаб 2000; Свірыдзенка 2001; Протчанка 2004). Адзначым таксама з'яўленне **першай працы па *экспрэсіўным сінтаксісе*** Н.Э. Шандрохі (гл. Шандроха 2002).

Стылістычны сінтаксіс (або *сінтаксічная стылістыка*), да распрацоўкі якога далучыліся вядомыя беларускія стылісты і сінтаксісты М. Абабурка, Л. Бурак, А. Каўрус, А. Міхневіч, П. Сцяцко, К. Цвірка, М. Цікоцкі і інш., за апошняе дзесяцігоддзе, дзякуючы наватарскім ідэям А.Я. Міхневіча, трансфармаваўся ў *арталагічны сінтаксіс*, у рэчышчы якога разглядаюцца памылкі, недакладнасці, адступленні ад літаратурных норм (у тым ліку і сінтаксічных), што назіраюцца ў паўсядзённай маўленчай практыцы беларусаў (гл. Слоўка за слоўкам 2006).

У беларускай русістыцы і славістыцы маюць месца працы, без якіх агляд сучаснай сінтаксічнай тэорыі быў бы няпоўны. Так, абаронены дзве доктарскія дысертацыі па *сінтаксісе тэксту* (гл. Задворная 2000, 2001; Кудреватых 2001, 2001 [а]), кандыдацкая дысертацыя па *аналітычных прэдыкатах у польскай мове* (гл. Пальянова 2008). Не засталіся незаўважанымі апублікаваныя ў 2000-я гг. манаграфіі: даследаванне В.У. Мартынава, прысвечанае распрацоўцы *тэорыі ўніверсальнага семантычнага кода* (гл. Мартынов 2001), праца Б.Ю. Нормана па *камунікатыўным* і *прагматычным сінтаксісе* (гл. Норман 2002), манаграфія Т.В. Вернікоўскай, у якой апісваецца *семантычная структура простага польскага сказа* (гл. Верниковская 2001), манаграфія В.К. Церлюкевіча, прысвечаная вывучэнню *дыферэнцыяльных прымет словазлучэння* і *простага сказа* (гл. Церлюкевич 2004).

Асобага вітання заслугоўвае фундаментальная праца М.І. Канюшкевіч «Беларускія прыназоўнікі і іх аналагі. Граматыка рэальнага ўжывання», выдадзеная ў трох частках у 2008–2010 гг. Вядомая беларуская даследчыца, стваральніца гродзенскай школы *функцыянальнага сінтаксісу*, працягвае «прыназоўнікавую» справу свайго Настаўніка праф. П.П. Шубы. Па дадзеных М.І. Канюшкевіч, у сучаснай беларускай мове больш за сем тысяч (!) прыназоўнікаў і іх аналагаў (гл. Канюшкевіч 2008, 21). Да параўнання: П.П. Шуба ў сваім сінтаксічным слоўніку (гл. Шуба 1993) апісвае толькі 507 адзінак.

Адзначым спробу *кантрастыўнага лексікаграфічнага апісання валентнасці* асобных беларускіх дзеясловаў, распачатую А.М. Рудэнка, Н.В. Івашынай, Н.В. Яўмен (гл. Руденко, Ивашина, Яумен 2004). Практычная частка гэтай шматмоўнай працы ўяўляе сабой *сінтаксічны слоўнік* беларускіх, польскіх, рускіх і чэшскіх дзеясловаў. Слоўнік складаецца з дзвюх частак: першая ёсць класічны *слоўнік кіравання*; другая – спроба *семантыка-сінтаксічнага супастаўлення* асобных славянскіх дзеясловаў «у фармаце» валентнаснага слоўніка (гл. Руденко, Ивашина, Яумен 2004, 51–71, 102–120).

Вынікам яшчэ аднаго міжнароднага праекта па супастаўляльным сінтаксісе сучасных славянскіх моў «Składnia porównawcza języków słowiańskich drugiej połowy XX wieku» (кіраўнік праекта – праф. С. Кароляк) стала калектыўная манаграфія «Podstawowe struktury zdaniowe współczesnych języków słowiańskich: białoruski, bułgarski, polski» (гл. Kiklewicz, Korytkowska, Mazurkiewicz-Sułkowska, Zatorska, Ramza 2010). Практычная частка манаграфіі ўяўляе сабой шматмоўны *семантыка-сінтаксічны валентнасны слоўнік*, у якім, акрамя добра распрацаванага *глыбіннага сінтаксісу*, падрабязна апісаны таксама найбольш істотныя з’явы *сінтаксісу паверхневага*: адрозная рэалізацыя на фармальна-граматычным узроўні адных і тых жа прапазіцыйных структур у розных мовах.

2000-я гг. характарызуюцца павелічэннем колькасці дапаможнікаў па сінтаксісе і пунктуацыі перш за ўсё для школьнікаў і абітурыентаў. Выдадзены новыя па тэматыцы і па тэарэтыка-метадалагічных канцэпцыях падручнікі для ВНУ, сярод якіх вылучаюцца працы прызнаных беларускіх лінгвістаў: Л.А. Антанюк (гл. Антанюк 2003, 2004), Б.А. Плотнікава (гл. Плотнікаў 2005; Плотнікаў, Антанюк 2003), А.Я. Міхневіча (гл. Міхневіч, Рамза 2005; Слоўка за слоўкам 2006), В.У. Протчанкі (гл. Протчанка 2004), І.Я. Лепешава (гл. Лепешаў 2002), П.У. Сцяцко і М.С. Яўневіча (гл. Сцяцко 2002; Яўневіч, Сцяцко 2006), М.Я. Цікоцкага (гл. Цікоцкі 2002), В.І. Рагаўцова (гл. Рагаўцоў 2000, 2001) і інш. Адзначым таксама з’яўленне *вучэбна-метадычных комплексаў* па сінтаксісе сучаснай беларускай мовы. У гэтым плане на агульным фоне вылучаюцца падручнікі для студэнтаў спецыяльнасці «Беларуская філалогія» дацэнта БДУ Т.Р. Рамзы (гл. Рамза 2002, 2003, 2006, 2008).

Высновы. Відавочна, **беларуская сінтакталогія** – гэта нацыянальная школа са сваімі слаўнымі традыцыямі, фундаментальнымі прынцыпамі і эфектыўнымі метадамі даследавання.

Агляд названых вышэй першакрыніц і персаналій сведчыць пра дастаткова шырокі дыяпазон даследаванняў, праведзеных у рэчышчы беларускай сінтаксічнай навукі ў самых розных аспектах. Прааналізаваны матэрыял дазволіў выявіць пэўныя тэндэнцыі, датычныя працэсаў станаўлення і развіцця беларускай сінтакталогіі ў розныя гістарычныя перыяды. Назавём найбольш заўважныя з іх.

Тэарэтыка-метадалагічныя асновы беларускага сінтаксісу былі закладзены ў 1940–1980-я гг., што звязана з навуковай дзейнасцю і фундаментальнымі працамі па сінтаксісе беларускай мовы Я.Ф. Карскага, Б. Тарашкевіча, Я. Лёсіка, Ц.П. Ломцева, А.П. Груцы, М.Г. Булахава, М.С. Яўневіча, Л.І. Бурака, П.П. Шубы, Л.П. Падгайскага, М.І. Гурскага, А.Я. Міхневіча, В.У. Мартынава, А.І. Наркевіча і інш. Гэты факт дазваляе лічыць названых моваведаў пачынальнікамі беларускай сінтаксічнай навукі, нацыянальнай сінтаксічнай школы.

Даробак беларускіх сінтаксістаў вызначае такая рыса, як ***універсалізм***. У беларускай сінтаксічнай навуцы апісаны ўсе сінтаксічныя адзінкі, пачынаючы ад *словазлучэння* і заканчваючы *тэкстам* і *сінтаксічнымі асаблівасцямі мовы мастацкай літаратуры*. *Агульныя пытанні сінтаксічнай тэорыі* пачалі разглядацца ў беларусістыцы з 1910-х гг. Першыя працы, прысвечаныя *сінтаксісу простага сказа*, з’яўляюцца толькі ў 1940-я гг. *Словазлучэнне* і *складаны сказ* пачалі вывучацца ў 1950-я гг. *Просты ўскладнены сказ* зацікавіў даследчыкаў толькі ў 1960-я гг. *ССЦ/ЗФА* як найменшая тэкставая адзінка і ўласна *тэкст* пачынаюць разглядацца ў беларускім мовазнаўстве ў 1970-я гг.

Асноўным вектарам у станаўленні беларускай граматыкі (і сінтаксісу ў прыватнасці) была і застаецца *руская граматыка-донар*. Аднак «рускі акцэнт» у працах беларускіх даследчыкаў – гэта хутчэй характэрная прымета развіцця беларускай гуманітарнай навукі (так склалася гістарычна), а не загана вучоных. Хто ведае, калі б не прышчэпка з вакцынай «руская граматыка», ці мелі б мы Яўхіма Карскага і «Беларусаў»? А ці была б у нас «Беларуская граматыка для школ» Браніслава Тарашкевіча, які вучыўся, у сваю чаргу, у Я.Ф. Карскага і А.А. Шахматава? Ці з’явіўся б «Сынтакс беларускае мовы» Язэпа Лёсіка з вербацэнтрычным разуменнем сказа ўслед за А.А. Патабнёй і іншымі рускімі вербацэнтрыстамі канца XIX ст.? Такім чынам, русістыка працяглы час была і застаецца пануючай галіной у славістыцы і найбольш прыярытэтнай для беларускага мовазнаўства. Гэты ўплыў адчуваецца і зараз, нягледзячы на тое, што беларускае мовазнаўства паступова становіцца *шматвектарным*.

Традыцыйны беларускі сінтаксіс – *фармальны* па сваёй метадалагічнай сутнасці, аднак і ў беларускай сінтаксічнай навуцы, нягледзячы на яе відавочную «фармальную» традыцыю (гл. Міхневіч 1994, 484) і арыентаванасць пераважна на здабыткі рускага мовазнаўства, маюць месца **даследаванні, якія тычацца сферы семантыкі**: працы Ц.П. Ломцева, В.У. Мартынава, А.Я. Міхневіча, Б.Ю. Нормана, П.П. Шубы і інш. Традыцыі, закладзеныя названымі моваведамі, працягваюць М.І. Канюшкевіч, А.К. Кіклевіч, Н.Ю. Паўлоўская, А.М. Рудэнка, В.І. Сянкевіч і інш. У даробак беларускіх сінтаксістаў аднясём таксама сінтаксічныя даследаванні, выкананыя ў рэчышчы **розных лінгвістычных аспектаў**: *гістарычнага, стылістычнага, семантычнага, функцыянальнага, арэальнага, супастаўляльнага, культуралагічнага, лінгваметадычнага і экспрэсіўнага сінтаксісу*. Станаўленне кожнага з іх прыпадае на розныя гістарычныя перыяды: *фармальнага* і *гістарычнага сінтаксісу* – на 1910-я гг., *стылістычнага* і *супастаўляльнага сінтаксісу* – на 1950-я гг., *семантычнага, функцыянальнага, арэальнага* і *лінгваметадычнага* – на 1970-я гг., *культуралагічнага* – на 1990-я гг., што ў асноўным адпавядае, хоць і з пэўным спазненнем, галоўным этапам развіцця еўрапейскай і сусветнай сінтаксічнай навукі.

ЛІТАРАТУРА

Асновы культуры маўлення і стылістыкі / Пад рэд. У.В. Анічэнкі. Мн., 1992.

Абабурка М. Культура беларускай мовы. Мн., 1994.

Авласевич М.А. Вводные компоненты предложения в белорусском литературном языке: Автореф. дис. … канд. филол. наук. Мн., 1970.

Аўласевіч М.А. Пабочныя кампаненты сказа ў беларускай літаратурнай мове. Мн., 1970.

Анічэнка У.В. Мовы ўсходніх славян. Мн., 1989.

Антанюк Л.А. Лексіка-граматычныя катэгорыі сумеснага і ўзаемнага дзеяння ў сучаснай беларускай мове: Аўтарэф. дыс. … канд. філал. навук. Мн., 1971.

Антанюк Л.А. Станавыя значэнні сумеснасці і ўзаемнасці ў беларускай мове. Мн., 1981.

Антанюк Л.А. Сінтаксіс беларускай мовы. Словазлучэнне. Мн., 2003.

Антанюк Л.А. Сінтаксіс беларускай мовы: Сказ. Функцыянальна-семантычны сінтаксіс. Мн., 2004.

Арашонкава Г.У., Лемцюгова В.П. Кіраванне ў беларускай і рускай мовах: Слоўнік-даведнік. Мн., 1991.

Астафьева Н.И. Конструкции с предлогом *до* в русском языке (в сопоставлении с белорусским): Автореф. дис. … канд. филол. наук. Мн., 1968.

Багдановіч А.В. Беларуская мова. Падручнік для тэхнікумаў і самаадукацыі. Мн., 1927.

Базыленка А.М. Пабочныя і ўстаўныя словы, словазлучэнні і сказы ў сучаснай беларускай літаратурнай мове. Мн., 1964.

Бандарэнка Т.П. Аднатыпныя словазлучэнні ў сучаснай беларускай літаратурнай мове. Мн., 1981.

Барковский М.М. Конструкции с родительным падежом в белорусском языке: Автореф. дис. … канд. филол. наук. Мн., 1956.

Беларуская граматыка: У 2 ч. Ч. 2. Сінтаксіс / Л.А. Антанюк, Т.П. Бандарэнка, А.Я. Міхневіч, К.У. Скурат. Мн., 1986.

Беларуская мова: Энцыкл. / Пад рэд. А.Я. Міхневіча. Мн., 1994.

Бондал І.В. Канструкцыі з атрыбутыўнымі адносінамі ў сучаснай беларускай літаратурнай мове (Структурна-семантычная характарыстыка): Аўтарэф. дыс. … канд. філал. навук. Мн., 1995.

Бондаренко Т.П. Взаимодействие однотипных глагольных, субстантивных и адъективных словосочетаний в современном белорусском литературной языке: Автореф. дис. … канд. филол. наук. Мн., 1969.

Бордович А.М., Гируцкий А.А., Чернышова Л.В. Сопоставительный курс русского и белорусского языков. Мн., 1999.

Борисоглебская Э.И. Сложноподчиненные предложения с придаточными определительными в современном белорусском языке: Автореф. дис. … канд. филол. наук. Мн., 1961.

Борковский В.И. Сравнительно-исторический синтаксис восточнославянских языков: В 2 ч. Ч. 1. Члены предложения; Ч. 2. Типы простого предложения. М., 1968.

Борковский В.И. Сравнительно-исторический синтаксис восточнославянских языков: В 2 ч. Ч. 1. Бессоюзные сложные предложения, сопоставляемые со сложноподчиненными. М., 1972; Ч. 2. Сложноподчиненные предложения. М., 1973.

Борковский В.И. Синтаксис сказок: Русско-белорусские параллели. М., 1981.

Бузук М.П. Параўнанне ў мове сучаснай мастацкай прозы (структурна-граматычны і стылістычны аналіз): Аўтарэф. дыс. … канд. філал. навук. Мн., 1992.

Булахов М.Г. Сборник задач и упражнений по синтаксису древнерусского языка. Мн., 1953.

Бурак Л.И. Сложносочиненные предложения в современном белорусском литературном языке: Автореф. дис. … канд. филол. наук. Мн., 1958.

Бурак Л.І. Пунктуацыя беларускай мовы: Дапам. для настаўнікаў і студэнтаў. Мн., 1969.

Бурак Л.І. Зборнік практыкаванняў па сучаснай беларускай мове: Сінтаксіс і пунктуацыя. Мн., 1970.

Бурак Л.І. Далучэнне ў сучаснай беларускай мове. Мн., 1975.

Бурак Л.І. Пунктуацыя беларускай мовы: Дапам. для настаўнікаў і студэнтаў. Мн.,, 1976.

Бурак Л.И. Присоединение в современном белорусском литературном языке: Автореф. дис. … д-ра филол. наук. Мн., 1979.

Бурак Л.І. Даведнік па пунктуацыі беларускай мовы. Мн., 1980.

Бурак Л.І. Пунктуацыя беларускай мовы. Мн., 1982.

Бурак Л.І. Сучасная беларуская мова: Сінтаксіс. Пунктуацыя. Мн., 1987.

Бурак Л.І., Бурак І.Л. Сучасная беларуская мова: Арфаграфія і пунктуацыя: Практыкум. Мн., 1993.

Бурако Н.И. Синтаксис белорусских народных пословиц (Простое предложение): Автореф. дис. … канд. филол. наук. Мн., 1974.

Важнік С.А. Дыстрыбуцыйныя ўласцівасці дзеяслоўнага прэдыката ў беларускай і польскай мовах: Аўтарэф. дыс. … канд. філал. навук. Мн., 2002.

Важнік С.А. Кантрастыўны сінтаксіс польскай і беларускай моў: семантыка і дыстрыбуцыя дзеяслоўнага прэдыката // «Паланістыка – Полонистика – Polonistyka». Сер. «Манаграфіі». Мн., 2008. Т. 1.

Верниковская Т.В. Адресатная ситуация в синтаксисе польского языка (в типологическом аспекте): Автореф. дис. … канд. филол. наук. Мн., 1998.

Верниковская Т.В. Семантика польского предложения: Типовая ситуация с адресатным значением. Мн., 2001.

Волочко А.М. Глагольные словосочетания в произведениях современных белорусских писателей: Автореф. дис. … канд. филол. наук. Мн., 1990.

Гаврош Н.В. Номинативные предложения в современном белорусском литературном языке: Автореф. дис. … канд. филол. наук. Мн., 1969.

Гаўрош Н.В. Намінатыўныя сказы ў сучаснай беларускай мове. Мн., 1975.

Гируцкий А.А. Белорусско-русский билингвизм: типология и история, языковые процессы. Мн., 1990.

Гируцкий А.А. Белорусско-русское двуязычие в художественной литературе: типология, история, языковые процессы: Автореф. дис. … д-ра филол. наук. Мн., 1990 [а].

Граматыка беларускай мовы: У 2 т. Рэд. К.К. Атраховіч (Крапіва) і інш. Т. 2. Сінтаксіс / А.М. Базыленка, М.Г. Булахаў, Л.І. Бурак, П.М. Гапановіч, І.К. Германовіч, З.Ф. Краўчанка, Б.С. Лапаў, А.І. Наркевіч, П.П. Шуба. Мн., 1965.

Груцо А.П. Развитие сложноподчиненного предложения в белорусском языке: Автореф. дис. … д-ра филол. наук. Мн., 1968.

Груцо А.П. Развіццё складаназалежнага сказа ў беларускай мове (на матэрыяле помнікаў пісьменнасці XIV–XVII стст. і сучасных народных гаворак). Мн., 1970.

Гурский Н.И. Сложные синтаксические конструкции с подчинительными союзами *што* и *каб* в современном белорусском литературном языке: Автореф. дис. … канд. филол. наук. Мн., 1950.

Гурскі Н.І., Булахаў М.Г., Марчанка М.Ц. Беларуская мова. Ч. 2. Падручнік для педагагічных вучылішчаў і дапаможнік для педагагічных інстытутаў. Мн., 1958.

Гурскі Н.І., Булахаў М.Г., Марчанка М.Ц. Беларуская мова: У 2 ч. Ч. 2. Сінтаксіс. Мн., 1962.

Данильчик З.П. Именительный предикативный имен существительных в современном белорусском литературном языке: Автореф. дис. … канд. филол. наук. Мн., 1974.

Дюбайло В.Н. Предложные конструкции с пространственным значением в белорусском и немецком языках: Автореф. дис. … канд. филол. наук. Мн., 1975.

Евневич М.С. Функции и значение предлогов *на, у, з, за* в современном белорусском литературном языке: Автореф. дис. … канд. филол. наук. Мн., 1956.

Евневич М.С. Синтаксическая синонимика в современном белорусском литературном языке: Предложно-падежные конструкции с пространственным значением: Автореф. дис. … д-ра филол. наук. Мн., 1981.

Елисеева Л.В. Глагольное управление в старобелорусском языке (на материале деловых памятников XVI в.): Автореф. дис. … канд. филол. наук. Мн., 1973.

Жилунович Г.Д. Глагольное управление в белорусском и русском языках (в сопоставительном аспекте): Автореф. дис. … канд. филол. наук. Мн., 1966.

Жураўскі А.І., Крывіцкі А.А. Беларускае мовазнаўства ў Акадэміі навук БССР. Мн., 1979.

Жыркевіч М.І. Падручнік беларускай мовы. Ч. 2. Сінтаксіс. 1-е выд. Мн., 1956; 2-е выд. Мн., 1957; 3-е выд. Мн., 1958.

Задворная Е.Г. Субъект высказывания и дискурса: человек говорящий и человек мыслящий. Мн., 2000.

Задворная Е.Г. Коммуникативно-эпистемические параметры высказывания и дискурса: Автореф. дис. … д-ра филол. наук. Мн., 2001.

Зеленко О.Г. Синтаксическая категория цели и способы ее выражения в современном белорусском литературном языке: Автореф. дис. … канд. филол. наук. Мн., 1989.

Зеневич И.Т. Непредикативные конструкции с творительным падежом в современном белорусском литературном языке: Автореф. дис. … канд. филол. наук. Мн., 1958.

Каганец К. Беларускі лемэнтар, або Першая навука чытання. Пб., 1906.

Канюшкевіч М.І. Беларускія прыназоўнікі і іх аналагі. Граматыка рэальнага ўжывання. Матэрыялы да слоўніка: У 3 ч. Ч. 1. Дыяпазон А – Л. Гродна, 2008; Ч. 2. Дыяпазон М – П. Гродна, 2010; Ч. 3. Дыяпазон Р – Я. Гродна, 2010 [а].

Карзон А.С., Жыркевіч М.І. Граматыка беларускай мовы. Падручнік для сярэдняй школы. Ч. 2. Сінтаксіс. 1-е выд. Мн., 1945; 11-е выд., выпр. Мн., 1955.

Кароткая граматыка беларускай мовы: У 2 ч. Ч. 2. Сінтаксіс / Навук. рэд. А.А. Лукашанец. Мн., 2009.

Карпович Л.Т. Адъективно-адвербиальные конструкции в современном белорусском литературном языке: Автореф. дис. … канд. филол. наук. Мн., 1970.

Карский Е.Ф. Очерки синтаксиса белорусского языка // Карский Е.Ф. Белорусы: В 3 т. Т. 2. Кн. 2. Язык белорусского народа. Мн., 2006. С. 301–491.

Каўрус А.А. Стылістыка беларускай мовы. Мн., 1980.

Каўрус А.А. Культура слова. Мн., 1983.

Киклевич А.К. Лекции по функциональной лингвистике. Мн., 1999.

Клюсаў Г.Н. Асновы і нормы сучаснай беларуская пунктуацыі. Б.м., 1993.

Клюсаў Г.Н. Сучасная беларуская пунктуацыя: Вучэб. дапам. для філал. фак. пед. ін-таў і ун-та. Мн., 1966.

Клюсаў Г.Н., Юрэвіч А.Л. Сучасная беларуская пунктуацыя. Мн., 1966, 1972.

Ковалев В.К. Однородные члены предложения в современном белорусском литературном языке: Автореф. дис. … канд. филол. наук. Мн., 1969.

Конюшкевич М.И. Атрибутивные отношения в сложноподчиненном предложении (на материале русского и белорусского языков): Автореф. дис. … канд филол. наук. Мн., 1979.

Конюшкевич М.И. Синтаксис близкородственных языков: тождества, сходства, различия / Науч. ред. П.П. Шуба. Мн., 1989.

Конюшкевич М.И. Сопоставительное исследование синтаксиса сложного предложения в русском и белорусском языках: Автореф. дис. … д-ра филол. наук. Мн., 1990.

Конюшкевич М.И. Белорусская русистика // Вестн. БООПРЯЛ. 2010. № 1. С. 12–19.

Конюшкевич М.И., Корчиц М.А., Лещенко В.А. Синтаксис русского и белорусского языков: сходство и различие. Мн., 1994.

Концевая Г.М. Ассоциативные словосочетания в белорусском языке: Автореф. дис. … канд. филол. наук. Мн., 1991.

Крамко І.І. Сінтаксіс слонімскіх актаў XVI: Складаны сказ / Рэд. М.А. Жыдовіч. Мн., 1970.

Кремко И.И. Синтаксис сложного предложения слонимских актов второй половины XVI века: Автореф. дис. … канд. филол. наук. Мн., 1960.

Кривицкий А.А., Михневич А.Е., Подлужный А.И. Белорусский язык для небелорусов. Мн., 1973, 1978.

Кривицкий А.А., Михневич А.Е., Подлужный А.И. Белорусский язык для говорящих по-русски. 3-е изд. Мн., 1990.

Крук Б.А. Бяззлучнікавыя складаныя сказы ў сучаснай беларускай літаратурнай мове: Структурна-семантычная характарыстыка: Аўтарэф. дыс. … канд. філал. навук. Мн., 2000.

Кудреватых И.П. Стилистическая роль синтаксических единиц (блоков информации) в структуре русского художественного текста. Мн., 2001.

Кудреватых И.П. Стилистическая роль синтаксических единиц (блоков информации) в структуре русского художественного текста: Автореф. дис. … д-ра филол. наук. Мн., 2001 [а].

Курбека А.В. Дыялог у прозе Івана Мележа: Лінгвістычны аспект: Аўтарэф. дыс. … канд. філал. навук. Мн., 2000.

Курбыко А.Е. Степени сравнения имен прилагательных и конструкции с ними в современном белорусском языке: Автореф. дис. … канд. филол. наук. Мн., 1971.

Курс сучаснай беларускай літаратурнай мовы: сінтаксіс / М.Г. Булахаў, Л.І. Бурак, Б.С. Лапаў, А.І. Наркевіч, П.П. Шуба. Мн., 1959.

Лапов Б.С. Порядок слов в белорусском языке на материале памятников XV–XVII вв. (место подлежащего и сказуемого в простом предложении): Автореф. дис. … канд. филол. наук. Мн., 1955.

Лаўрэль Я.М. Тэкст: тэорыя і практыка. Мн., 2004.

Леановіч Р.С. Беларуская мова. Сінтаксіс словазлучэння і простага сказа. Гродна, 2002.

Лепешаў І.Я. Асновы культуры мовы і стылістыкі: Практыкум. Мн., 1989.

Лепешаў І.Я. Лінгвістычны аналіз літаратурнага твора. Мн., 1981; 2-е выд. Гродна, 2000.

Лепешаў І.Я. Сучасная беларуская мова: спрэчныя пытанні: Дапам. Гродна, 2002.

Лёсік Я. Сынтакс беларускае мовы. Менск, 1924; 2-е выд., пераробл. Менск, 1926.

Лещенко В.Л. Вариантность словосочетаний в современном русском литературном языке (в сопоставлении с белорусским): Автореф. дис. … канд. филол. наук. Мн., 1982.

Лещенко М.И. Виртуальный и актуальный аспекты предложения. Мн., 1988.

Лещенко М.И. Виртуальный и актуальный аспекты предложения: Автореф. дис. … д-ра филол. наук. Мн., 1989.

Литвинко Ф.М. Теория и практика обучения синтаксису осложненного предложения (5–8 классы средней школы): Автореф. дис. … д-ра пед. наук. Мн., 1996.

Лінгвістычны аналіз тэксту: Зб. арт. / Пад рэд. Ф. Янкоўскага. Мн., 1978.

Ломтев Т.П. Выражение главных членов предложения в белорусском языке // Учен. зап. Белорус. гос. ун-та. Мн., 1940. Вып. 1. С. 5–165.

Ломтев Т.П. Исследования в области истории белорусского синтаксиса. Составное сказуемое и его изменения в истории белорусского языка // Учен. зап. Белорус. гос. ун-та. Мн., 1941. Вып. 2.

Ломтев Т.П. Белорусский язык: Учеб. для русских отделений филол. фак. гос. ун-тов. М., 1951.

Ломтев Т.П. Грамматика белорусского языка: Пособие для ун-тов и пед. ин-тов. М., 1956.

Ломтев Т.П. О синтаксических соответствиях тождества и различия в глагольно-именных сочетаниях в славянских языках. М., 1958.

Лычкоўскі М., Зенько І. Беларуская мова: Заданне 5-е. Завочнае навучанне рэдактараў калгасных і брыгадных насценгазет / Пад рэд. М. Зярніцкага. Мн., 1935.

Лычкоўскі М., Зенько І. Беларуская мова: Заданне 6-е. Завочнае навучанне рэдактараў калгасных і брыгадных насценгазет / Пад рэд. М. Зярніцкага. Мн., 1935 [а].

Малажай Г.М. Лінгвістычны аналіз тэксту. Мн., 1982; 2-е выд. Мн., 1992.

Мартынаў В.У., Шуба П.П., Ярмаш М.І. Марфемная дыстрыбуцыя ў беларускай мове: Дзеяслоў. Мн., 1967.

Мартынов В.В. Семиологические основы информатики. Мн., 1974.

Мартынов В.В. Универсальный семантический код. Грамматика. Словарь. Тексты. Мн., 1977.

Мартынов В.В. Категории языка. Семиологиический аспект / Отв. ред. Ю.С. Степанов. М., 1982.

Мартынов В.В. Универсальный семантический код: УСК-3. Мн., 1984.

Мартынов В.В. Основы семантического кодирования: Опыт представления и преобразования знаний. Мн., 2001.

Маршэўская В.В. Фразеалагізмы са структурай сказа. Гродна, 2003.

Маршэўская В.В. Сучасная беларуская мова. Сінтаксіс: Дапам. Гродна, 2008.

Маслова В.А. Лингвистический анализ экспрессивности художественного текста. Мн., 1997.

Маслова В.А. Филологический анализ поэтического текста. Мн., 1999.

Михайлова Е.В. Вертикальные синтаксические поля глаголов *смеяться* и *плакать* в русской и белорусской поэзии: Автореф. дис. … канд. филол. наук. Мн., 1998.

Михневич А.Е. Синтаксически неделимые словосочетания как члены предложения в современном белорусском литературном языке (к методике синтаксического исследования): Автореф. дис. … канд. филол. наук. Мн., 1963.

Михневич А.Е. Проблемы семантико-синтаксического исследования белорусского языка: Автореф. дис. … д-ра филол. наук. Мн., 1976.

Міхневіч А.Я. Сінтаксічна непадзельныя словазлучэнні ў беларускай мове: Трансфармацыйны аналіз. Мн., 1965.

Міхневіч А.Я. Праблемы семантыка-сінтаксічнага даследавання беларускай мовы / Рэд. В.У. Мартынаў. Мн., 1976.

Міхневіч А.Я. Сінтаксіс // Беларуская мова: Энцыкл. Мн., 1994. С. 484–486.

Міхневіч А.Я., Рамза Т.Р. Словазлучэнне: нарматыўныя аспекты ўтварэння і ўжывання. Мн., 2005.

Моложай Г.Н. Перифразы в белорусском литературном языке: Автореф. дис. … канд. филол. наук. Мн., 1971.

Мощенская Л.Г. Как белорусы говорят по-русски? Варианты рода имен существительных в русской речи белорусов. Мн., 1992.

Мощенская Л.Г. Лингвистический и социолингвистический аспекты русской речи в Беларуси: грамматическое варьирование в русской речи белорусов: Автореф. дис. … д-ра филол. наук. Мн., 1992 [а].

Наркевич А.И. Способы выражения определения в современном белорусском литературном языке (на материале произведений Я. Коласа): Автореф. дис. … канд. филол. наук. Мн., 1956.

Наркевич А.И. Система словосочетаний в современном белорусском языке: Автореф. дис. … д-ра филол. наук. Мн., 1973.

Наркевіч А.І. Сістэма словазлучэнняў у сучаснай беларускай мове (структурна-семантычнае апісанне). Мн., 1972.

Наумович А.Н. Конструкции с предлогом *по* в восточнославянских языках: Автореф. дис. … канд. филол. наук. Мн., 1966.

Никитевич А.В. Русский глагол в составе номинативных рядов. Гродно, 2004.

Никитевич А.В. Русский глагол в номинативной системе языка: Автореф. дис. … д-ра филол. наук. Мн., 2005.

Норман Б.Ю. Возвратные конструкции в современном болгарском литературном языке: Автореф. дис. … канд. филол. наук. Мн., 1969.

Норман Б.Ю. Переходность, залог, возвратность. Мн., 1972.

Норман Б.Ю. Синтаксис речевой деятельности. Мн., 1978.

Норман Б.Ю. Универсальное и специфическое в синтаксических моделях славянских языков. Мн., 1988.
Норман Б.Ю. Грамматика говорящего. СПб., 1994, 2002.
Падгайскі Л.П. Словазлучэнне ў беларускай мове. Дзеяслоўна-іменныя словазлучэнні з акалічнаснымі адносінамі. Мн., 1971.
Пальянова Г.В. Глагольное деривационное сочетание как проявление аналитизма в современном польском языке: Автореф. дис. … канд. филол. наук. Мн., 2008.
Паўлоўская Н.Ю. Мадальнасць як лінгвістычная катэгорыя. Мн., 1995.
Паўлоўская Н.Ю. Катэгорыя мадальнасці ў сучаснай беларускай мове. Мн., 2001.
Пачобка Б. Граматыка беларускай мовы. Вільня, 1918.
Петыш Т.В. Складаназалежныя сказы з даданымі часу ў сучаснай беларускай літаратурнай мове: структурна-семантычная арганізацыя і функцыянальныя асаблівасці: Аўтарэф. дыс. … канд. філал. навук. Мн., 2002.
Пивторак Г.П. История инфинитива в белорусском языке: Автореф. дис. … канд. филол. наук. Мн., 1964.
Плотнікаў Б.А. Спалучальнасць слоў у беларускай мове. Мн., 2005.
Плотнікаў Б.А., Антанюк Л.А. Беларуская мова: Лінгвістычны кампендыум. Мн., 2003.
Подгайский Л.П. Глагольно-именные словосочетания с обстоятельственными отношениями в современном белорусском языке (в сопоставлении с русским): Автореф. дис. … канд. филол. наук. Мн., 1966.
Полетаева О.А. Принципы составления регионального синтаксического атласа: переходная русско-белорусская зона (Витебщина – Смоленщина): Автореф. дис. … канд. филол. наук. Калининград, 2003.
Правілы беларускай арфаграфіі і пунктуацыі. Мн., 1959.
Правілы беларускай арфаграфіі і пунктуацыі. Мн., 2008.
Пратасевіч І., Самковіч І. Сінтаксіс беларускай мовы ў нагляданнях і практыкаваннях: Для 2-га канцэнтру шк. сямілетак. Мн., 1928.
Пратасевіч І., Самковіч І. Рабочая кніга па беларускай мове (сістэматычны курс марфалогіі і элементы сінтаксісу). Мн., 1929.
Пратасевіч І., Самковіч І. Сінтаксіс беларускай мовы ў нагляданнях і практыкаваннях і тэхніка пісьмовае мовы: Падруч. для 2-га канцэнтру ФЗС, ШКМ, КС, рабфакаў. 2-е выд. Мн., 1931.
Пратасевіч І., Самковіч І. Граматыка і сінтаксіс. Падручнік для сярэдняй школы. Мн., 1933. Ч. 2.
Протчанка В.У. Вывучэнне сінтаксісу ў школе: Словазлучэнне. Просты сказ. Мн.,1984.
Протчанка В.У. Шматаспектны аналіз пры вывучэнні сінтаксісу беларускай мовы. Мн., 1987.
Протчанка В.У. Вывучэнне сінтаксісу ў школе: Складаны сказ. Мн., 1989.
Протченко В.У. Многоаспектный лингвистический анализ в теории и практике обучения синтаксису белорусского языка в средней школе: Автореф. дис. … д-ра пед. наук. М., 1989.
Прохарава С.М. Славяна-балтыйскія сінтаксічныя ізаглосы. Мн., 1993.
Прохорова С.М. Синтаксис глагольных словосочетаний переходных русско-белорусских говоров Смоленщины (лексико-грамматическая сочетаемость двух семантических групп глаголов): Автореф. дис. … канд. филол. наук. Мн., 1970.
Прохорова С.М. Синтаксис переходной русско-белорусской зоны: Ареально-типологические исследования / Науч. ред. П.П. Шуба. Мн., 1991.
Прохорова С.М. Ареально-типологическая характеристика синтаксиса переходной русско-белорусской зоны: Автореф. дис. … д-ра филол. наук. Мн., 1991 [а].
Прохорова С.М. О переходном характере белорусского синтаксиса. Мн., 1998.
Прохорова С.М. Еще раз о языковой непрерывности. Мн., 1999, 2002.
Прохорова С.М. Глагол и динамический аспект русской языковой и концептуальной картины мира. Мн., 1999 [а].
Рабкевич В.И. Сравнительные конструкции в языке белорусской художественной литературы (структурно-грамматический анализ): Автореф. дис. … канд. филол. наук. Мн., 1973.
Рабчинская И.А. Функциональные резервы простого предложения: Учеб. пособие по синтаксису. Мн., 1994.
Рагаўцоў В.І. Структурна-семантычная характарыстыка прычынных словазлучэнняў у беларускай мове. Магілёў, 1999.
Рагаўцоў В.І. Дыскусійныя пытанні сінтаксісу беларускай і рускай моў. Магілёў, 2000.
Рагаўцоў В.І. Сінтаксіс беларускай і рускай моў: Дыскусійныя пытанні. Мн., 2001.
Рамза Т.Р. Безасабовыя сказы ў сучаснай беларускай літаратурнай мове: Аўтарэф. дыс. … канд. філал. навук. Мн., 1996.
Рамза Т.Р. Безасабовыя сказы. Мн., 1998.
Рамза Т.Р. Сінтаксіс. Просты сказ: Курс лекцый. Мн., 2002.
Рамза Т.Р. Сінтаксіс: Тэарэтычны курс. Мн., 2003; 2-е выд., дапрац. і дап. Мн., 2006.
Рамза Т.Р. Сінтаксіс: Практычны курс: вучэбна-метадычны комплекс. Мн., 2008.
Рапацэвіч С.Я. Сінтаксіс пражскіх выданняў Францыска Скарыны: Аўтарэф. дыс. … канд. філал. навук. Мн., 2000.
Ратникова Н.И. Функциональные значения и стилистическая роль предлогов *аб* и *пра* в современном белорусском языке: Автореф. дис. … канд. филол. наук. Мн., 1980.
Рачевский С.Г. Конструкции неполноты в языке произведений народного писателя БССР Янки Брыля: Автореф. дис. … канд. филол. наук. Мн., 1987.
Рачэўскі С.Р. Пісьменнік і моўная арганізацыя твора: Канструкцыі непаўнаты. Брэст, 1994.
Ревуцкий О.И. Филологический анализ художественного текста. Мн., 2006.
Роговцов В.И. Выражение причинных отношений синтаксическими средствами в современном белорусском литературном языке: словосочетания с непроизводными предлогами: Автореф. дис. … канд. филол. наук. Мн., 1978.
Роўда І.С. Лексічныя лакуны і сродкі іх кампенсацыі (супастаўляльнае сістэмна-функцыянальнае даследаванне беларускай і рускай моў): Аўтарэф. дыс. … д-ра філал. навук. Мн., 1996.
Роўда І.С. Рознаўзроўневая намінатыўная адпаведнасць беларускай і рускай моў (у сувязі з праблемай лексічных лакун). Мн., 1999.
Руденко Е.Н., Ивашина Н.В., Яумен Н.В. Семантико-синтаксическое сопоставление славянских глаголов (на материале белорусского, польского, русского и чешского языков): Учеб. пособие для студ. гуманит. фак. БГУ. Мн., 2004.
Рудэнка А.М. Дзеясловы з семантыкай разумовых працэсаў у беларускай мове. Мн., 2000.
Савіцкая І.У. Складаныя сказы з рознымі відамі сувязі ў сучаснай беларускай літаратурнай мове: Аўтарэф. дыс. … канд. філал. навук. Мн., 2003.
Садоўская А.С. Фразеалагізмы-словаспалучэнні ў сучаснай беларускай мове: Аўтарэф. дыс. … канд. філал. навук. Гродна, 2002.
Садоўская А.С. Фразеалагізмы-спалучэнні ў сучаснай беларускай мове. Гродна, 2003.

С а к о в и ч А. М. Синтаксис однофразовых текстов: на материале белорусских и сербских пословиц и поговорок: Автореф. дис. … канд. филол. наук. Мн., 2005.
С а л о м е н і к А. С., Ш э ў ч ы к Н. І. Граматыка. Ч. 2. Сінтаксіс: Падручнік для сярэдняй школы. 1-е выд. Мн., 1934; 2-е выд. Мн., 1935; 3-е выд. Мн., 1936.
С а м ц э в і ч В. А., З о м е р ф е л ь д Е. М. Зборнік практыкаванняў па сінтаксісу і пунктуацыі: Для 6–7-х кл. сямігад. і сярэд. школы. Мн., 1950.
С в і р ы д з е н к а В. І. Развіццё маўлення малодшых школьнікаў у працэсе азнаямлення са словазлучэннем і сказам: Складаныя сказы з рознымі відамі сувязі ў сучаснай беларускай літаратурнай мове: Аўтарэф. дыс. … канд. пед. навук. Мн., 2001.
С е м я н ь к е в і ч А. В. Аналіз сінтаксічных адзінак розных узроўняў: Вучэб.-метад. дапам. Мн., 2004.
Сінтаксіс беларускай мовы: Падручнік для ВНУ / Н.І. Гурскі, Ц.П. Ломцеў, С.Л. Рохкінд, С.І. Рысіна, Г.З. Шкляр. Мн., 1939.
Сінтаксіс сучаснай беларускай літаратурнай мовы: практыкум: Вучэб. дапам. / І.Л. Бурак і інш. Мн., 2005.
Слоўка за слоўкам: алфавітны даведнік па культуры беларускай мовы для ўсіх / А.Я. Міхневіч, Л.П. Кунцэвіч, Ю.В. Назаранка. Мн., 2006.
Структура предложения в истории восточнославянских языков / Под ред. В.И. Борковского. М., 1983.
С у п р у н А. Е. Лингвистические основы изучения грамматики русского языка в белорусской школе. Мн., 1974.
С у п р у н А. Е. Лекции по теории речевой деятельности. Мн., 1996.
С у п р у н А. Е. Исследования по лингвистике текста. Мн., 2001.
С ц я ц к о П. У. Культура мовы. Мн., 2002.
Т а р а с е в и ч Т. А. Синтаксис сложного словосочетания: на материале трехкомпонентных словосочетаний с прямопереходными глаголами в роли организующего центра: Автореф. дис. … канд. филол. наук. Мн., 1973.
Т а р а ш к е в і ч Б. Беларуская граматыка для школ. 5-е выд., перапрабл. і пашыр. Вільня, 1929.
Ц е р л ю к е в и ч В. К. Слово и предложение как единицы лингвистического описания. Гродно, 2004.
Ц і к о ц к і М. Я. Некаторыя выпадкі стылістычнага выкарыстання сінтаксічных сродкаў беларускай мовы: Дапам. для газ. работнікаў. Мн., 1958.
Ц і к о ц к і М. Практычная стылістыка беларускай мовы: Дапам. для студ. і настаўнікаў. Мн., 1965. Ч. 2.
Ц і к о ц к і М. Я. Стылістыка беларускай мовы. Мн., 1995.
Ц і к о ц к і М. Я. Стылістыка тэксту. Мн., 2002.
Ц ы х у н Г. А. Синтаксис местоименных клитик в южно-славянских языках: Балканославянская модель. Мн., 1968.
Ц ы х у н Г. А. Типологические проблемы балканославянского языкового ареала. Мн., 1981.
Ч а л ю к Н. М. Сінтаксіс беларускай мовы: Словазлучэнне. Просты сказ: Вучэб. дапам. Мн., 2004.
Ч у д о в і ч В., Д р у ж ы л о ў с к а я С. Фармальны сінтаксіс: Дапам. для настаўнікаў. Мн., 1930.
Ч у м а к Л. Н. Синтаксические единицы языка как носители национально-культурной информации. Мн., 1994.
Ч у м а к Л. Н. Синтаксис русского и белорусского языков в аспекте культурологии. Мн., 1997.
Ч у м а к Л. Н. Лингвокультурологическая характеристика синтаксических систем русского и белорусского языков: Автореф. дис. … д-ра филол. наук. Мн., 1997 [а].
Ч у м а к Л. Н. Синтаксис: Курс лекций. Мн., 2003.
Ш а к у н Л. М. Гісторыя беларускага мовазнаўства. Мн., 1995.
Ш а н д р о х а Н. Э. Экспрэсіўны сінтаксіс: Вучэб.-метад. дапам. Гродна, 2002.
Ш а р а н д а А. Н. Сравнительная типология предлога (на материале немецкого, русского и белорусского языков). Мн., 1981.
Ш а х а б В. В. Развіццё маўленчых здольнасцей вучняў у працэсе фарміравання паняцця аб складаназалежным сказе: Аўтарэф. дыс. … канд. пед. навук. Мн., 2000.
Ш и д л о в с к и й А. В. Систематика субстантивных словосочетаний в современном белорусском литературном языке: Автореф. дис. … канд. филол. наук. Мн., 1962.
Ш у б а П. П. Прыназоўнік у беларускай мове. Мн., 1971.
Ш у б а П. П. Предлог в белорусском языке: Автореф. дис. … д-ра филол. наук. Мн., 1971 [а].
Ш у б а П. П. Тлумачальны слоўнік беларускіх прыназоўнікаў. Мн., 1993.
Ш у м с к а я И. А. Синтаксическая функция инфинитива в современном белорусском литературном языке: Автореф. дис. … канд. филол. наук. Мн., 1973.
Ш у м с к а я І. А. Ужыванне інфінітыва ў функцыі даданых членаў сказа. Брэст, 1976.
Ю р э в і ч А. Л. Да праблемы лінгвістычнага аналізу тэксту // Лінгвістычны аналіз тэксту: Матэрыялы семінара. Мн., 1975.
Ю р э в і ч А. К. Стылістыка беларускай мовы. Мн., 1983.
Я л е н с к і М. Выданне падручнікаў па мове ў 20-я гады // Беларуская мова і літаратура ў школе. 1989. № 7. С. 9–13.
Я ў д о ш ы н а Л. І. Лексіка-фразеалагічная і сінтаксічная адметнасць мовы мастацкіх твораў Фёдара Янкоўскага: Складаныя сказы з рознымі відамі сувязі ў сучаснай беларускай літаратурнай мове: Аўтарэф. дыс. … канд. філал. навук. Брэст, 2002.
Я ў н е в і ч М. С. Сінтаксічная сінаніміка ў сучаснай беларускай літаратурнай мове (прыназоўнікава-склонавыя канструкцыі з прасторавым значэннем). Мн., 1977.
Я ў н е в і ч М. С., С ц я ц к о П. У. Сінтаксіс сучаснай беларускай мовы: Вучэб. дапам. Мн., 1969, 1987, 2006.
Я ч м я н ё в а І. М. Элементы вусна-гутарковага маўлення ў творах М. Зарэцкага: Аўтарэф. дыс. … канд. філал. навук. Гомель, 2002.
Я ш к і н І. Я. Узаемадзеянне рознадыялектных сістэм: Марфалогія. Сінтаксіс. Мн., 1980.
K i k l e w i c z A. Podstawy skladni funkcjonalnej. Olsztyn, 2004.
K i k l e w i c z A., K o r y t k o w s k a M., M a z u r k i e w i c z - S u ł k o w s k a J., Z a t o r s k a A., R a m z a T. Podstawowe struktury zdaniowe współczesnych języków słowiańskich: białoruski, bułgarski, polski / Red. naukowa A. Kiklewicza i M. Korytkowskiej. Olsztyn, 2010.

Паступіў у рэдакцыю 23.06.11.

Сяргей Аляксандравіч Важнік – кандыдат філалагічных навук, дацэнт кафедры сучаснай беларускай мовы, намеснік дэкана філалагічнага факультэта. У навуковым даробку С.А. Важніка больш за 200 публікацый у галіне кантрастыўнага сінтаксісу славянскіх моў, супастаўляльнай граматыкі, беларуска-польскіх моўных сувязей, функцыянальна-камунікацыйнай граматыкі, семантычнага і функцыянальнага сінтаксісу, лінгвістыкі тэксту, тэорыі перакладу, сінтаксічнай нормы. З'яўляецца вучоным сакратаром Міжнароднага камітэта славістаў, вучоным сакратаром Беларускага камітэта славістаў пры НАН Беларусі, вучоным сакратаром Савета па абароне дысертацый.